

Věda a vědci v zrcadle denních (důvěrných) záznamů Bohumila Němce

JAN JANKO

Science and scientists mirrored in daily (intimate) notes of Bohumil Němec. From 1945 nearly till his death Bohumil Němec, probably the greatest Czech biologist of the 20th century, recorded comments and remarks about his experiences, meetings and dates, family events, weather and nature. The author selected interesting documents from the notes, preserved in the Archives of the Academy of Sciences CR, informing how B. Němec saw some events and personalities of his time.

Key words: biology • plant physiology • 1950s and 1960s • Czechoslovakia • Bohumil Němec • daily notes

Od roku 1945 téměř do své smrti (aspoň tak svědčí materiály v archivu) si zapisoval snad největší český biolog 20. století Bohumil Němec (1873–1966) poznámky o svých zážitcích, setkáních, rodinných událostech, počasí a přírodě – a v neposlední řadě o snech. Spolu s deníkovými záznamy si do sešitů vpisoval různé náčrtky k připravovaným publikacím, zejména však zapisoval – tématicky porůznu – své *Vzpomínky* (vydal roku 2002 Archiv AV ČR).¹ Mezi oběma řadami je

¹ Bohumil NĚMEC. *Vzpomínky*. Práce z Archivu Akademie věd, řada B, svazek 16. Praha, Archiv AV ČR, 2002, 644 s. V tomto díle, které k vydání připravili Václav Podaný, Jan Janko a Hana Barvíková, jsou též uvedeny životopisná studie V. Podaného, studie o Němcově společenské úloze od S. B. Winterse a analýza vědeckého díla od J. Janko. V předloženém příspěvku, který byl původně přednesen na sympoziu o velmožích vědy, pořádaném Archivem AV ČR v r. 2005, a jež měl upoutat pozornost k závažnosti výpovědí B. Němce o jím tak intenzivně zažívaném dění v české i mezinárodní vědecké pospolitosti, se omezují na datování Němcových záznamů, ne na přesné odkazy k sešitům a stránce (v některých případech si B. Němec si vedl zápisy více méně paralelně, podle toho, zda stihl převézt hlavní záznamník s sebou z Prahy do Bratislavy nebo Propasti, často jsou datace roků zřejmě zmatené). Vzhledem k původnímu záměru (edice výběru Denních záznamů) čtenář pochopí, že odkazují povětšinou na záznamy z 40. a 50. let minulého století. Záznamy jsou součástí archivního osobního fondu Bohumila Němce, který je uložen v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR (dále MÚA). Konkrétně jde o Denní záznamy, k. 6–8, sign. I. c), i. č. 53.

často těsný vztah: konkrétní denní událost Němce často inspirovala k tomu, aby si vzpomněl na její genezi, na to, co ji předcházelo, a naopak proud vzpomínek ho vedl k záznamu ožehavějšího charakteru o nějaké osobnosti, který nechtěl vtělit do oficiálněji laděných Vzpomínek, s nimiž očividně počítal pro publikaci. Domnívám se, že neuškodí připomenout, jak se na některé události a osobnosti svého času ve svých *Denních záznamech* B. Němec díval. Přestože byl po roce 1945 a zejména po roce 1948 ve vědní politice odstaven na vedlejší kolej, jeho domácí i mezinárodní autorita nutila k určitému respektu vůči němu i vedoucí kruhy v československé vědě. Množství jeho publikovaných prací je úctyhodné, mnohé náčrty a náznaky zůstaly v rukopisné pozůstalosti.² V tomto duchu se pak velmožové československé vědy pod komunistickým vedením jeho díla i jeho osobnosti posléze často snažily využít jako „výkladní skříň“ naší vědy, tedy v době, kdy již ochaboval ideologický nápor na přetvoření biologických věd podle vzoru Mičurina, Lysenka, Pavlova a Lepešinské. O tom, jak o těchto snahách smýšlel, čím žil a oč usiloval, dočteme se nejlépe právě v *Denních záznamech*. Vedle upozornění na Němcův pohled na jím prožívanou vědeckou komunitu mají tyto řádky upoutat i pozornost k tomuto celému souboru archiválií nejen jako k důležitému pramenu k dějinám vědy, ale i poukázat na významný doklad o myšlení předního představitele přírodovědy, o jeho osobnosti, zálibách, smýšlení, mentalitě. Snažil jsem se proto v dalším textu ukázat i některé záznamy, které se vlastní tematice příspěvku na uvedeném pracovním semináři poněkud vymykají. Za povšimnutí i ty rozhodně stojí.

Charakter záznamů

J sme myši v pasti. Naše duše je uzavřena ve strašlivém vězení těla, země, vesmíru. Víme, že žijeme bez účelu, šťastně jen ti omezení, nešťastně ti ostatní. Není naděje, není útěchy. Každý z nás sám, opuštěný a jdoucí do absolutní tmy (30. 1. 1947). Jedno z výmluvných Němcových pesimistických kréd, které si zapsal v době, kdy jeho přátelé (a ovšem zčásti i on sám) podléhali euforii po porážce Německa a nástupu jakéhosi proruského či novoslovanského nadšení. Ale integrita jeho skeptického postoje zůstávala i po následující léta zachována. Uvedenému záznamu předcházela zápis o zahájení procesu s Beranem a poté hned úvaha o vlastní rozepsané knize o evoluci: *Moje*

² Nekrolog a soupis Němcových prací (nejen vědeckých, ale i popularizačních, literárních, politických aj.) publikoval Rudolf DOSTÁL s bibliografií Karla HRUBÉHO a Milana SOSNY v *Biologia plantarum*, 5, 1963, s. 1–14 (dodatky pak tamtéž, 8, 1966, s. 321–324, resp. s. 325–335).

knihy, ne, nebude zbytečná. Budou ji číst též lidé, kteří o jejím předmětu nic nevědí. Není hlavní, že se poučí. Ale uvidí složitost a zábadnost života. Měl jsem ji snad psát všeobecněji z vyššího hlediska. Snad jinak by byla zbytečná, poněvadž ani nevím, zda-li obsahuje něco nového. Nedal jsem jí ani pesimismus ani optimismus. To neznámá, že by B. Němec ustával v badatelské a organizační práci a oddával se pouze kontemplaci. Neustála aktivita se v jeho záznamech dennodenně zrcadlí, setkání s kolegy a studenty, přáteli i nepřáteli, zájem o dění ve vědeckém světě, čte, navštěvuje divadla, koncerty. Tuto aktivitu prozrazují i sny: *Zdalo se mi, že jsem byl na návštěvě v Prátově ústavu³ a ptal se prof. Koříňka, jaké mají posluchače a jak se osvědčuje dr. Řetovský. Potom, že jsem kupoval anglické knihy* (24. 9. 1949).

Němcovy deníkové záznamy jsou zpravidla formulovány ve velmi stručných sděleních, mnohdy zcela rapsodicky, což oživuje text náhlými přechody. Charakter jeho zápisů a jejich metoda tak mohou např. vysvitnout z uvedeného celého denního záznamu (23. 6. 1947), který se mi zdá pro Němcovo vyjadřování dosti typickým: *Potom u prof. Matouška. Stěžoval si na Havránka, že nic nevyrizuje. Úředník z děkanátu napsal disertaci Dějiny antropologie, naivní snůšku fejetonů. Matoušek žádal, aby on a Malý ji posuzovali; Komárek, že má právo sám přidělovat disertace. Je to akce společnosti flamendrů, kteří noci propíjejí v budově děkanství. Má jet přednášet opět do Austrálie. Malý je zbabělý klepař, vědecky zcela neproduktivní. Domin je problém. Kdyby se necpal do ředitelství zahrady a ústavu, dalo by se vše urovnat. F. A. Novák je nula, to se ví, ale jako děkan se osvědčil. Komárek v děkanství jen preferuje své věci, nedovede řídit sbor. Potom u prof. Koříňka. Klán se habilitoval. Kolokvium mělo velmi ubohý průběh, přednáška pod úroveň populárnosti. Ale řekl jsem, že jsem spokojen. Je to docentura švindlem jako doktorát u Skarnitzla. Objevil se opět dr. Tauber jako malíř. Myšlenka mezinárodní univerzity by vedla de facto ke zřízení německé univerzity, na níž by přednášeli Židé. Matoušek má ideu, aby na ni byli zváni vždy na 1 semestr cizí vynikající odborníci. Je zřejmé, že takto zahuštěný text skýtá občas potíže s porozuměním a může vést i k dezinterpretaci. Další práce s takovou informací tak nutně vyžaduje hlubší vniknutí do dobových reálií a jejich kontextu. Některé záznamy oplývají kouzlem (snad?) nechtěného: *Zdalo se mi, že jsme seděli kolem stolu, jedli koroptve a hovořili o dialektickém materialismu* (9. 11. 1946).*

Osobní zážitky

Ty se často v záznamech objevují prezentovány s nevšední svěžestí. Mnohokrát si B. Němec poznamenal potěšení z kvetoucí přírody, z proměn počasí, nebo

³ Ústav anatomie a fyziologie rostlin UK.

prostě jen z pohledů do kraje vůkol a takové stavy své mysli také dále reflektoval, mnohdy i ve vztahu k tomu, co pročetl. *Luka zúří dukátovým zlatem pryskyřníků, někde jako sněžné vločky suchopýr a růžový nádech červených koboutků a smolníčky* (8. 6. 1941).

Záhy po „Vítězném únoru“ se jeho osobní situace (včetně jeho rodiny) stávala překerní. Do jeho domova byla nuceně nastěhována nájemnice, zdroj neustálých potíží, bylo sáhnuo na Němcův majetek: 25. 7. 1952 si zaznamenává přípis MNV, že musí vyklidit do 24 hodin své venkovské sídlo v Propasti, současně mu byl zakázán pobyt v objektu. Předtím se objevily ideologické útoky, jejich cílem byly i Němcovy články ve Vesmíru: *Mému článku vyčteno, že cituji Ostwalda (Lenín se prý proti němu vyslovil, ač se vyslovil proti Machovi), dále že říkám, že Rusko postavilo vědu do služeb lidu (místo Sovětský svaz). Prof. Vaněček řekl, že jej [tj. Vesmír – pozn. J. J.] čtli jako buržoazně zábavný časopis* (28. 2. 1950). To byly důvody k zastavení tohoto časopisu a jeho předání do jiných rukou. Později si se svým oddaným spolupracovníkem O. Matouškem ujasnili, oč jde. *Řečeno mi, že to byla jen záminka. Vesmír redigoval pak Kettner, ve skutečnosti Holub* (4. 5. 1962); podle Němcova přesvědčení byl právě M. Holub strůjcem intriky, aby se mohl zmocnit oblíbeného časopisu. Ovšem již dříve měl Němec s Vesmírem potíže, jejichž strůjcem bylo Kopeckého ministerstvo informací: *9. 11. Byla schůze na paměť rozdělení filosofické fakulty a vzniku samostatné přírodovědecké fakulty. Doc. Krajina, že se mnou rád mluvil. Potom pěšky na Újezd s prof. Matouškem. V ministerstvu propagandy mu vytýkali, že uveřejnil ve Vesmíru v 1. čísle můj portrét. Článek, no ještě, ale portrét, to neměl dělat* (9. 11. 1945).

Je pochopitelné, že si Němec zaznamenával i to, co se doslechl od kolegů, jak o něm druzí smýšlejí a jak hodnotí jeho práci. Některé takové záznamy jsou výmluvné (a někdy z hlediska našich dnešních vědomostí i snad nečekané): *V poledne přišel dr. Babička. Když bylo prof. Prátovi 50 let, sešli se u něho mladší botanikové. Dr. Krajina se najednou obrátil k dr. Babičkově: „Chodíte ještě k Němci?“ – „Babička: A proč by ne?“* (22. 12. 1945). Záznam z 18. 9. 1946: *Řetovský o přednášce řekl, že co se dělalo dříve v ústavu, nebyla fyziologie. Tu dělá teprve Prát a on. Kořínek o mně zle mluvil a pomlouval mne pod svou důstojnost. Byli rádi, že jsem odešel do penze. Na podobné téma si zapsal 24. 3. 1947: V 11 přišel Babička. Řetovský svolal asistenty a říkal jim, že teprve nyní začne se pracovat fyziologicky. Co dělal dřív prof. Němec, byly maličkosti, co napsal nyní Prát, to je buď špatné, co je dobré, napsal mu Řetovský. V Brně je Rypáček, který dělá jen bubření a Martinec dělá jen ústoj. Úlehla od r. 34 nekupoval literaturu. Jiný příklad kritiky spolupracovníků poskytuje záznam z 18. 3. 1946: *Ve 2 hod. redaktor SO Novotný. Prof. Kořínek přišel k němu a s radostí vypravoval, že jsem povolán do Bratislavy. Potom dr. Babička. Rozhodl se jít do Brna. Byl se tam podívat a Úlehla jej srdečně uvítal. Nabízel mu celé poschodí k samostatnému ústavu. Prof. Kořínek ho nyní objímá (byl předtím na ministerstvu a mluvil proti jmenování Babičky do Prahy). Po něm též děkan Novák, že všechno dělá z idealismu, aby též Brno mělo mikrobiologický ústav. U mě že se z biologie něčeho nenaučil* [zde je myšlenkový skok – B. Němec má na mysli*

J. Kořínska – pozn. J. J.] a že jsem mu dal jedinou díru. A přece jsem mu opatřil stipendium do Francie, do Tunisu ke Clamettovi prosazoval ho že střední školy za asistenta. Mluví prý o mně nepěkně. Po převratu se sešli dr. Dostál a doc. Krajina, aby vystoupili proti němu, ježto kolaboroval s Moravcem a dle jeho přání vyplňoval program rozhlasu. Mluvil prý germanofílsky. Babička jim to rozmluvil.

Sledoval ovšem také svou opožděnou volbu do Československé akademie věd. V 8 hodin telefonoval prof. Laufberger. Hlasovalo v Akademii 36 členů, dostal jsem 36 hlasů včetně ministra Nejedlého. Půjde to do vlády, bude to za 2–3 týdny. Mimo mne Podpěra a korespondent Komárek. Jinak technické a geologové (27. 11. 1953). Vzápětí se telefonicky spojil s rodinou. Řekl jsem jim o volbě. Měli velkou radost. Je úspěch, že jsem byl zvolen. 16. 12. 1953 si B. Němec zapsal: Středa. Ráno dostal dopis, že vláda schválila 8. 12. mou volbu akademikem. Ale již dalšího dne poznamenává: O volbách do ČSAV nebude v novinách psáno.

Potěšilo ho, když si na něho vzpomněli i lidé mimo okruh jeho vlastní aktivity. Rotarián, který byl 3 a půl roku v Osvětimi, děkoval mi za radost, kterou jim udělala moje Duše rostlin v koncentráku. Nebylo tam Čecha, který by ji nečetl. Někdo ji tam propašoval (16. 6. 1946). A opět o rotariánech 13. 6. 1947: Navečer mi telefonoval ředitel Smolák o článku. Je předsedou Rotary klubu. Jeden nebo dva lidé mne tam osočili, on neví, kdo to byl. Rád by, abych tam chodil a cítil se tam doma.

Jeho sny mu dávaly mnohdy podněty k zamyšlení, jako ten z 24. 1. 1947: Zdálo se mi, že jdu krajinou a že mi napadlo, že bez člověka není úplná. Les v kotlině a z něho stoupá útlý sloup modravého kouře, potok a na něm klapající mlýn, rovina rozčleněná v pole osetá obilím a mezi nimi poutník. Bez člověka je kraj jako Germanie, buď lesy brožná nebo bažinami odporná. I tady – ve zdánlivě odlehlem snu – projevil B. Němec svou letitou nechuť vůči „germánství“. Ale také i zamyšlení nad svou prací a vlastní osobou ho očividně vedlo téhož dne ke skeptickému projevu: Jsem z toho stáleho psaní trochu unaven. Cítím se jako upoután a nemohu na nic jiného myslet (...) Starší lidé se stávají zbytečnými a to vědomí je tížší. Nemají úkolů, jsou na obtíž sobě i jiným.

Ve vědecké komunitě

B. Němec ve svých záznamech si vždy všimal osobních osudů vědců, s nimiž se setkával, při jeho rozsáhlých profesních i společenských stycích to bylo konečně velmi pochopitelné. Mezi partnery v diskusích měl také některé, s nimiž komunikoval častěji, ať to již byly osobnosti, jimž důvěřoval, anebo ti, kdož ho rádi informovali. Ve 40. a na začátku 50. let minulého století to byli především J. Babička, J. Kořínek a O. Matoušek (ovšem viděli jsme výše, že bral jejich názory kriticky a nepropadal slepé důvěře ke svým „informátorům“; dovedl si získat

zpravidla nějaký jiný informační zdroj). V tomto období, jak je ze záznamů patrné, se Němec hodně zajímal také o osud lidí, kteří byli nějak podezřelí z provinění na národní cti. Tak 23. 2. 1946 si zapsal: *Prof. Drachovský napsal za války 40 článků do novin ve smyslu hospodářství nacistů a na dotaz, proč píše, řekl, že někdo musí dělat tu špinavou práci. Na Pankráci se prý říká, že dostane 20 let. Před 3 dny prof. F. A. Novák přinesl na MŠANO 3 Dominovy články pomnichovské. Prof. Domin byl v MŠANO se svým synem.*

B. Němce silně zajímal osud prof. K. Domina. Často o něm uvažuje v různých souvislostech. Tak koncem r. 1946 (12. prosince) si zapsal: *Potom jsem jel k prof. Kořínkovi. Hovořili jsme o pozvání prof. Ilkoviče do Prahy. Jen prof. Křepelka má nějaké pochybnosti. Dále o Dominovi. Je dosud vyšetřován na svobodě ze zdravotních důvodů. Je vskutku trochu nemocen. Bude prý postaven před lidový soud, osvobozen, a dán v čelo Komise pro sběr léčivých rostlin. Ministerstvo informací nedovolilo, aby dále vycházel spis Užitkové rostliny v Rostlinopisu. Dr. Řetovský už obchází a mluví špatně o prof. Prátovi. V jeho příspěvku v učebnici anatomie a fyziologie rostlin je prý mnoho chyb. Některé kapitoly prý psal Řetovský, permutoidy dr. Dykyj, ale je uveřejněna jen část. Ve sboru byl navrhován jakýsi Švéd, aby tu přednášel. Má židovské jméno a Kořínek se ptal, zdali není Židem. Po schůzi říkal prof. Schoenbaumovi, že se neptal z antisemitismu. Schoenbaum odpověděl, že si z toho nic nedělá. Dvě ideje vládnou nyní světem. Křesťanství, jehož původcem je Kristus, a socialismus, jehož průvodcem je Marx. Oba jsou Židé.*

Ještě dříve (16. 3. 1946) komentoval B. Němec tažení proti Dominovi takto: *V NRB prof. Krčmář. Dověděl jsem se, že byl zatčen 7. března prof. Domin. Že se Drachovský hloupě brání. Že se všude cpal a že též jemu říkal o možnosti, že bude po smrti Háchově prezidentem (...) Navečer přišel mladý Domin a říkal, že proti prof. Dominovi není nic než 3 články z doby 2. republiky. V nich jen mluví proti předcházející republice. I ministr Drtina řekl, že jsme se dali svést humanitní politikou, jež se neosvědčila. U ministra Nejedlého byl polský prof. Goettel a řekl, že se diví, že nedají prof. Dominovi pokoj, aby mohl klidně pracovat. A den nato: Telefonoval prof. Matouškoví, přišel v 11 hod., byl do 12 3/4. Ve sboru nic nového. S Dominem se zdálo, že to dobře dopadne, když přinesli články z doby druhé republiky, které rozhodly proti němu. Prof. Novák vede děkanství velmi dobře. Prof. Čech je difilní, vystupuje agresivně proti sboru. Matoušek by jel v zimním semestru do Bratislavy přednášet o přírodní filosofii. Založil knihovnu fakultní s učebnicemi a vším, co bylo vytištěno českého za posledních 150 let v oboru přírodních věd. Rád by měl na fakultě knihovnu, kde by posluchači mohli studovat. 13. 4. 1946 si B. Němec zaznamenal: V půl desáté přišel dr. Domin jun. s matkou. Domnívali se, že jedu do Anglie už tento měsíc a že bych mohl něco podniknout pro prof. Domina. Ujistil jsem je, že jedu až v červenci a že do té doby prof. Domin bude jistě už očištěn.*

Bylo vidět, že chtěl K. Dominovi pomoci, ale poněkud podcenil nápor Dominových protivníků. Situace v biologické pospolitosti byla komplikovaná a nepřehledná. *Odpoledne od 4 do 7 na návštěvě u prof. Babičky. Krajina nesvědčil proti Dominovi. Dr. J. Dostál chtěl zřemotřit habilitaci Deylovi. Pracuje též proti Podpěrovi (22. 3. 1947).*

Nicméně 25. dubna 1947 si mohl B. Němec zapsat: *Prof. Domin byl osvobozen. Proč ho vlekli před soud? Je to nepochopitelná blamáž. A následujícího dne podrobnější zpráva: Ráno v ústavu. Přišel prof. Kořínek a vypravoval o procesu proti prof. Dominovi. Dostál a prof. Novák svědčili proti, Skarnitzl, Pulchart, Říha a jiní pro. Novák se velice zlobí na rozsudek.* Němcův zájem o Dominův osud je pochopitelný. Spolu s ním kritizoval prvorepublikovou politiku z pozic integrálního nacionalismu, byť v odporu proti ní nešel nikdy tak daleko jako K. Domin; zde pravděpodobně sehrály jistou roli Němcovy silné prokramářovské sympatie a nechut' vůči hodáčovskému obratu v Národní demokracii, z níž tehdy vystoupil. Nicméně nakrátko podporil Dominovu spektakulární Akci národní obnovy, k níž se přihlásil.⁴

Trvalou Němcovou starostí byl osud Nadání Marie, Zdenky a Josefa Hlávkových, jejíž existence byla pochopitelně silně ohrožena glajchšaltovacími snahami komunistů a jejich spojenců; bylo to patrně především Němcovou zásluhou, že se tato nadace udržela, byť v okleštěné formě.⁵ *Ve 3 v Hlávkově nadání. Předně o protestu proti vložení národní spořitelny, potom akční výbor České akademie proti národní spořitelně i proti parcelaci. Potom o zabezpečení zaměstnanců. Prof. Trkal, že je děkan Jarník příliš slabý a vyděšený. Anglie a Skandinávie odřekly účast na slavnostech univerzitních. Ředitel Šeplavý mě dovezl domů. Psal jsem opět Evoluci. Neměl bych omezit citace?* (23. 3. 1947).

Od Němcova členství v ČSAV (1953), v důsledku intervence sovětského geobotanika akademika Sočavy se jeho situace i postavení jeho rodiny relativně zlepšilo. Je zapojen do aktivního vědeckého života, pracuje v různých orgánech nové instituce, byť je jeho práce (částečně asi v souladu s jeho již převažující orientací na zhodnocení dějin vědeckého poznání, jak idejí, tak institucí) směřována do oblasti historiografie (stává se předsedou Purkyňovy komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd) a na přípravu nové encyklopedie (vyšla posléze jako Příruční slovník naučný, PSN). Tehdejší velmožové vědy se v obou oblastech zachovali jinak – v první oblasti Němcovu činnost tolerovali (mohl např. odcestovat r. 1959 s L. Novým na mezinárodní kongres pro dějiny přírodních věd do Barcelony), v druhé oblasti narazil záhy na překážky. *Schůze o PSN ČSAV. Předsedal akademik Filip. 20 účastníků. Prof. Bačkovský, že by vůbec neměl vycházet. Že máme ruské anebo velké za 10 let, až budou rozřešeny otázky fyziky.*

⁴ Od K. Domina, typického prvorepublikového velmože vědy, se po r. 1945 většina botanické komunity pod záminkou přílišné aktivity za protektorátu odvrátila. Po jeho smrti nevyšel v žádném odborném časopise nekrolog. Podle S. Hejného (Zprávy Čs. botanické společnosti 1982, mimořádná příloha, s. 3), ho odsoudila nejen botanická společnost, „ale i celý národ.“ To tvrdí Hejný, ačkoliv byl Domin Národním soudem z obvinění zcela osvobozen. Nicméně do Naučného slovníku zahradnického (II, 1996, s. 133) napsal o něm spolu se Z. Tempírem věcné heslo.

⁵ Viz Jiří POKORNÝ. *Odkaz Josefa Hlávky*. Praha, Academia, 2005, zejména s. 180 nn.

Noví dokumentaristé mají být přijati. Potom u paní Staré, že se prezidium rozhodlo mne poslat do Německa, Jeny, Evu ze zásadních důvodů ne (25. 6. 1958). Eva Šmídová byla dcerou B. Němce. Je snadno si představit, jaké to byly zásady. A záhy nato si B. Němec musel poznamenat (2. 7. 1958): *Dobrovolně jsem se vzdal hlavní redakce* (tj. PSN – J. J.), *a to hned. Nechci se vydávat v nebezpečí kritiky a útoků. Promluví s Vladimírem Procházkou, aby to vzal.*

Velmožové tehdejší vědy B. Němce přijali jakoby mezi sebe. V Němcově deníku nalezneme časté záznamy o jeho stycích s nimi – při oficialitách, v každodenním provozu vědy i na společenských setkáních. *Do Valdštejského paláce na valné shromáždění ČSAV. Uvítal jsem se s prezidentem dr. Zdeňkem Nejedlým. Vojtíšek, Wirth, Kettner, Čepka a mnozí jiní. Dr. Böhm měl dvouhodinový referát. Odpoledne další referáty a diskuse. Potom mne s Blaškovičem dovezl dr. Málek do Hrzánského paláce. Seděl jsem s dr. Málkem, Blaškovičem a Böhemem. Přišel prof. Laufberger, že mne k sobě zve prezident Nejedlý. Tam Böhm, Laufberger a Zoubek. Domů s prof. Komárkem* (14. 1. 1954). Samozřejmě, že B. Němec občas provedl jakési úlitby novým bohům. *Zaslal návrh na Málkovu profesuru fyziologie rostlin* (24. 4. 1964). To ovšem již stanul Málek a další „mičurinci“ naší biologie v táboře napravovatelů minulých „chyb“. Ale také ještě dříve, než tato proměna Šavlů v Pavly nastala, si s nimi B. Němec docela hezky rozuměl. Tak třeba v Brně: *Včere u paní Podpěrové: Kratochvíl s paní, Prát, já, Jírovec. Potom přišel Herčík s Málkem. Dobře jsme se bavili* (2. 4. 1955). Němec byl zprvu velmi opatrný v diskusích o lysenkismu. Uvědomoval si, že tento směr v mnohém odpovídal zaměření starší české biologie (zejména V. Růžičky a jeho žáků) a byl ochoten přes svou skepsi učinit jisté koncese. Ale jeho stanovisko se stále více vyhraňovalo v odporu vůči „mičurincům“. *Předsedal schůzi o mičurinské biologii. Zabýjil dr. Málek, potom přednáška a pak předsedal dr. Málek. Sekla mluvil ostře proti Lysenkovi a Lepešinské. Někteří je brali v ochranu, zprvu Rosický a Povolný* (20. 1. 1956). Už dříve poznal, že jde vlastně o ožívování dávno obsoletní biologie (8. 3. 1953): *Vilém Dušan Lambl popsal v ČČM vznik buněk úplně jako Lepešinskaja. Je to vlastně názor Schleiden – Schwannův*. 6. března 1963 si zase zapsal dojem z diskuse s C. Blatným, S. Prátem, O. Starým aj., že *zase se zdvihá vliv lysenkismu*.

To se již, zřetelně pak od r. 1964, připravoval na opětovnou slavnostní inauguraci genetiky v souvislosti s výročí Mendelova objevu. Jeho zásluhy v tomto směru jsou neopominutelné.⁶ Problémy naší genetiky sledoval ve svých záznamech stále, tak např. 19. 5. 1946 napsal: *Volal dr. Hrubý – má dekret. Je proti němu prý bouře, že bez vědomí sboru šel jeho návrh do MŠANO – to však samo, když byl navržen pro Brno, návrh žádalo. Jeho ústav tím asi padl. Stráž pod matematickým ústavem mu byla přičtena, ač protestovali v MŠANO matematické (Vl. Kořínek a Jarník). Referent jim řekl,*

⁶ Blíže viz V. OREL. *Gregor Mendel a počátky genetiky*. Praha, Academia, 2003, s. 172–177.

že nevěděl, že matematika potřebuje zbradu. Vypravoval o Anglii. V 11 1/2 přišel prof. Matoušek. Dal jsem mu pro přírodovědeckou knihovnu Život rostlin. Sbor je konsolidován, Čech je sršátec, Pohl se stále pere s Králem a Šalomonem. Novák je jako děkan výborný. Chtěl by mít v knihovně všecko, co česky přírodovědecky vyšlo.

Velmi pozoruhodné byly některé Němcovy komentáře k osobnostem vědců (většinou odcházejících), které znal. Byly velmi citlivé, nicméně výstižné. Tak po smrti J. Podpěry napsal: *Včera zemřel v Brně v nemocnici Milosrdných bratří prof. dr. Josef Podpěra, stár 76 let. Výborný systematik, velkého rozhledu, povznesený nad malichernosti, se snahou o otázky širokého zájmu. V Rusku sice váhal, také doma za první republiky i za okupace byl někdy více než opatrný. Snad se bál zbytečných bojů. Byl rodem Čech, ale stal se dobrým Moravanem, pracoval pro Moravu, její přírodovědecký výzkum. Vyoral širokou brázdou vědeckou i kulturní. Energický, plný chuti do práce byl sražen do nemoboucnosti a smrt ho odvolala* (20. 1. 1954). A přece již dříve (29. 5. 1948) s hořkostí poznamenal: *Ve studentstvu se začíná cítit odklon do prava. U profesorů není páteře. Podpěra se stal též komunistou.* To u Němce ovšem nepřicházelo v úvahu, ať už z jeho strany, ať už od komunistických velmožů (není mi známo, že by B. Němce lákali do strany). Výstižně charakterizoval i jednoho z protagonistů mičurinské biologie: *Dr. František Hořavka byl nejprve u prof. O. Matouška, pracoval u prof. Práta, potom v Biologickém ústavu ČSAV u doc. Řetovského. Byl to cholerik, vášnivý obhájce sovětské biologie. Scházela mu kritičnost a rozvaha, v zápalu snadno ranil a uškodil. Prof. Matoušek říká, že byl čestným a vše myslel upřímně. Vědecky zcela ztroskotal. V otázce stadijního vývoje nic nevykonal. Jeho pokusy, příliš jednoduché a povrchové, nevedly ke cíli. Jeho kolegové se na něho dívali jako na trochu zcestného cholerika* (16. 10. 1954).

Díky Němcovým záznamům se dozvíme mnoho zajímavého o různých osobnostech, jež se nemohly octnout v jubilejních článcích a nekrolozích. Domnívám se, že stručné, mnohdy často enigmatické zápisy Němcovy by mohly nejen přispět k lepší informovanosti potomků o dění ve světě jejich otců a dědů, ale dát i podnět k dohledání nahozených souvislostí v dalších pramenech, jako jsou korespondence, záznamy ze zasedání různých grémií či paměti jiných osobností. Tak 25. 7. 1947 si B. Němec zaznamenal: *Četl životopis V. Rosického od Slavíka. Konečně píše o Vrbovi náš nezapomenutelný učitel. Když Vrba zemřel, nechtěl napsat jeho nekrolog do žádného časopisu a musel jsem jej do Národních listů napsat já. V děčnosti po horách chodí a ne po lidech.*

V letech 1958 a 1959 proběhla řada na univerzitách a též v ČSAV řada prověrek, lépe řečeno čistek, které postihly též Němcovi blízké obory. V souvislosti s připravovaným rušením cytologického oddělení Biologického ústavu si B. Němec ke dni 13. 6. 1958 vlepil do rukopisu tuto strojopisnou poznámku: *Doc. Milovidov. Je velmi smutno, že pro odborníka jeho formátu nenašlo se patřičné místo, kde by mohl naplnit svoje vědomosti a dlouholeté zkušenosti, a že jím vybudovaná cytologická laboratoř přestane existovat. Pro něho osobně znamená to také zastavit vědeckou práci.*

Mezinárodní vědecké styky

Jako předseda Československé národní rady badatelské (ČSNRB), zástupce naší vědecké komunity v Mezinárodní radě vědeckých unií (ICSU) a všeobecně známá vědecká osobnost díky svým objevům v oblasti věd o životě měl B. Němec po celém světě množství známých, s nimiž se rád setkával na mezinárodních konferencích anebo u příležitosti různých návštěv. V tomto ohledu měl B. Němec po r. 1945 možnosti již poněkud omezené, silněji ho nedůvěra úřadů postihla po r. 1948; po přijetí do ČSAV, jak bylo již naznačeno, se jeho situace zase zlepšila. Zde uvedu několik zajímavých momentů ze zahraničních plánů a známostí Němcových.

Odpoledne v 5–7 v Učené společnosti, poprvé v tomto roce. Má být zvolena komise pro revizi stanov. Navrhl jsem prof. Práta. Na Newtonovy slavnosti pojedje za společnost Bydžovský, Čech, Trkal, já na generální shromáždění International Council of Scientific Unions (9. 4. 1946). O několik dní později navštívil B. Němce pan Crowther⁷ z Velké Británie (13. 4. 1946): V poledne telefonoval prof. Matoušek, že u něho je Mr. Crowther, který by se mnou rád mluvil; smluvili jsme si schůzku na 19 hod. v hotelu Palace (...) Šli jsme do Reprezentačního domu a byli tam do 9 1/4. Vyložil jsem mu vznik Československé národní rady badatelské a její úkol za války. Ptal se na výzkumné ústavy a kde pracovali naši badatelé po zavření vysokých škol. Mluvili jsme o Mendelovi a tážal se, jak přišel na vidinu bastardace. Řekl jsem mu, že se asi chtěl přesvědčit o správnosti Darwinova učení o variabilitě. Mluvili jsme o Darwinovi a vývoji anglické přírodní vědy. Geografické objevy a expanse koloniálního panství anglického nabromadily tolik fakt, že nejprve ty byly zpracovávány. Potom teprve abstrakce a všeobecné vědy. Hovořili jsme o Sovětech. Crowther, že má Slovanstvo nyní obromnou budoucnost a že se carismus nevrátí. Stalin je organizační i vojenský genius. Při příštích volbách jistě Labour Party v Anglii poroste. Churchill a Konzervativní strana ztratili mnoho přísným válečným režimem a průmyslu, obchodu, konzumu atd. (...) Dal jsem mu Zalužanského vydání v Akademii a vyložil mu význam díla pro dějiny věd. O Komenského Pansofii a Royal Society v Londýně. On byl pietista, RS od počátku přírodovědecká. Změna ruského člověka. V 10 doma. A ještě jeden záznam, psaný o 3 dny později (16. 4. 1946): V 11 1/4 u prof. Práta, přišel prof. Fox z Caius College v Cambridge. Mluvili jsme o založení národního komitétu biologie v Praze. Angličtí průmyslníci jsou ochotni nám dát separáty do výše 600 L, mám to projednat s prof. Bělebrádkem. Prorokoval jsem k jeho překvapení válku do 15 let.

⁷ Patrně J. G. Crowther. K dějinám ICSU srov. Frank GREENAWAY. *Science International. A History of the International Council of Scientific Unions*. Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

Krátce nato (14. 6. 1946) projevil B. Němec optimismus, pokud šlo o další vývoj mezinárodních vědeckých styků v souvislosti s dopisem světoznámého biochemika a filosofa vědy Josepha Needhama: *Dostal dopis od dr. Needhama a návrhy o UNESCO. Lituji, že mi není 40 let. Zdá se, že se rozvine lepší mezinárodní život vědecký. Jaká škoda, že nových příležitostí již nemohu využít.* Nicméně po této větě bezprostředně, jakoby prorocky, následuje konstatování: *Pršelo celý den.* O svých zážitcích v zahraničí se B. Němec rozepisoval zpravidla obsírně a velmi živě, se všestranným zájmem o detaily. *Procházka po Londýně. Dům v Old Burlington street 9 je starý rodinný dům získaný letos asi před půlrokem společností Society for Visiting Scientists. Má dormitář pro 4, 2 pokoje o 1 ložji, čítárnu a salon, v přízemí jídelnu. Ráno čaj 2 sh, v 1 1/4 lunch 3 sh, nocleh 5 sh. V Londýně nouze o byty, v obyčejných hotelech stojí 2–3 L denně. Je tu mnoho amerických důstojníků na Vánoce, a ti mají plno peněz. Málo soukromých aut, ale i méně autobusů a taxiů (2. 12. 1945).*

Němcovo postavení v ČSNRB bylo jistě většinou přírodovědců pokládáno za jedinečné, ale také se sem již začaly vnášet politické úvahy, v r. 1946 zřejmě s ohledem na prezidenta republiky. 18. 5. 1946 píše Němec: *V 5 hod. se konalo předsednictvo ČNRB, v 6 hod. generální shromáždění. 56 členů. Zpráva moje ... Volby: předsedou Krčmář, místopředsedou Jarník (Slavík odmítl), generálním sekretářem Rypka, jeho zástupcem a spolupracovníkem Prát. Na Úlehlův návrh byl jsem zvolen čestným předsedou doživotním. Prof. Král, aby byl zvolen čestným členem president Beneš. Jinak již vyznívá pozdější záznam (8. 6. 1946): Ráno jel do NRB. Přišel prof. Krčmář. Projednali jsme běžnosti. Ve vojenském denníku byl protest, že NRB na generálním shromáždění zvolila k návrhu prof. Josefa Krále prezidenta Beneše čestným členem a mne čestným předsedou. Poslali opravu, lépe vysvětlení, že prezident Beneš bude ochráncem, já za obětavost a odvážnost čestným předsedou.*

Politika

I v těžkých obdobích konce 40. a začátku 50. let se B. Němec pokoušel udržet kontinuitu i své organizační činnosti na půdě tehdejšímu režimu jistě velmi nemilé jako v nadaci Hlávkových, v klubu Omladinářů, mezi přáteli a pamětníky K. Kramáře apod. Kupodivu se mu v tom dosti dařilo. Že by určitá přízeň Z. Nejedlého? Už 10. 2. 1946 si B. Němec zapsal: *Šel jsem na matiné 68. narozenin prof. ministra Zdeňka Nejedlého (...). V divadle o čtvrt na jedenáct vše bylo obsazeno, i číslovaná naše sedadla. Bylo poměrně málo univerzitních profesorů přítomno (Josef Král, Petr). Řeč mnoho, trochu dlouhé, Nejedlý nakonec mluvil. Dobře mohl říci, že je poctivým českým*

člověkem. Pozval mne do lóže světící biskup Eltschner⁸ s kanovníkem Čibákem. Zná Nejedlého z Litomyšle, kde studoval. Hráli spolu kvarteta. O obsazení arcibiskupského místa dosud nepřemýšleli. O Nejedlém se v Denních záznamech objevuje celá řada zápisů, převážně kladných. Zřejmě oba spojovalo české národovectví a po r. 1945 načas přebujelá a též E. Benešem podporovaná všeslovanská orientace. Když Němec navštívil s O. Matouškem Z. Nejedlého ve věci postavení pomníku J. E. Purkyňovi, prezident ČSAV řekl, že mne vždy si vážil a mé snahy podporoval (18. 10. 1961). Určité vzájemné sympatie obou snad jsou neopominutelné, chceme-li správně porozumět mentalitám dobovým i dřívějším a konkrétní dějinné situaci.

O politiku se B. Němec zajímal, byť se ve svých záznamech k politické situaci vyjadřoval vždy uvážlivě, odměřeně, namnoze jen registroval. Ale často se vyjadřil velmi otevřeně nebo neskrýval své názory. Politicky orientované poznámky jsou roztroušeny rovnoměrně v celém souboru. Tak 5. 2. 1946 si zapsal: *Od půl jedenácté do 12 u dr. Ant. Hajna. Někdo mu říkal, že jsem se stal komunistou. Profesor Nejedlý věnoval archiv emigrantů Sovětům.⁹ Dr. Hajn mu napsal. Také napsal dr. Jaroslavu Stránskému ve věci, jak se chovat k českým politickým vězňům. (...) Lidovci budou snad největší stranou po volbách. Máme nyní dualismus, jako byl rakousko-uherský. I když Němcovy politické postoje nejsou explicitně vyjádřeny, tušíme je velmi jasně mezi řádky. Záznamů takového charakteru se v souboru objevuje velké množství – řekl bych, že převažují. Často tu zazní celkem málo očekávané sdělení: *Do NRB. U východu potkal prof. Dědinu. Říkal, že se rozešel s komunisty. Jejich zloduchem je Zápotocký. Nebudou mít ani 35 % (15. 11. 1947).**

B. Němec rád vyjadřoval své národovecké smýšlení, svůj integrální nacionalismus.¹⁰ V něm byl nesmlouvavý, ba, přecházel až do protiněmeckého horlení: *Zdalo se mi k ránu, že Němci odsoudili tříleté dítě k smrti. Nikdy by neměly být zapomenuty šílené zločiny Němců, a mají-li k nim Angličané a Američané ohledy, je to buď hloupost nebo ničemnost, v nejnevinějším případě naivnost (5. 10. 1946).* Němec sice ojedinele zaznamenal tragický osud některých německých badatelů, kteří žili v Čechách, ale na lítosti šetřil. Velice se obával dalšího vývoje a kritizoval snahy Západu o smí-

⁸ Správně Antonín Eltschner, světící biskup pražský a probošt metropolitní kapituly u svatého Víta, †22. 2. 1961. Srov. Jiří KRESTĀN. *Zdeněk Nejedlý – politik a vědec v osamění*. Praha, Paseka, 2013, s. 403.

⁹ Sovětskému svazu byly předány Ruský zahraniční historický archiv a Pražský ukrajinský archiv – návrh na předání předložil 13. 6. 1945 předseda vlády Z. Fierlinger a Nejedlý jej podpořil, nicméně požadoval pořízení kopií u důležitých dokumentů. Podrobněji viz např. Jiří KRESTĀN. *Zdeněk Nejedlý – politik a vědec v osamění*, c. d., s. 345.

¹⁰ K tomu viz blíže S. B. WINTERS. *Vzpomínky Bohumila Němce na českou vědu a kulturu*. In: Bohumil NĚMEC. *Vzpomínky*, c. d., s. 27–61.

ření s Němci. Tak si 17. 4. 1947 zapsal: *Večer poslouchal z Londýna o nebezpečí atomové energie (Bertrand Russel). Vyhlídky jsou strašné a nepochybují, že v několika letech se němečtí šílenci budou mstít. Je podivno, že Truman se bojí více Ruska než Němců pro budoucnost. Nechtěl bych žít za 50 let.* Přes svůj odpor vůči komunismu si B. Němec uchovával tradiční kramářovské rusofilství, jež se projevilo i v jeho obavách z poválečného vývoje a „změny koalic“, přičemž si někdy zaznamenával i zvěsti z trochu pochybných zdrojů (22. 5. 1947): *Byl tam (...) libanonský obchodník z Bejrútu. Mluvil dobře francouzsky. Říkal, že Amerika a Anglie připravují vši silou válku proti Rusku. Všude uplatňují svůj vliv svými penězi. Amerika je slibuje dát Japonsku i Německu a jiným státům, půjdou-li proti Rusku. U Suezu má Anglie 250 000 mužů.*

Nechuť k Benešově politice často prosakovala jeho různými reflexemi, např. z 24. 2. 1947: *Měli jsme špatné spojence a slabou vládu. Od počátku falešný humanismus měl plno ohledů k Němcům a málo k českému národu a státu.* Takové poznámky se táhnou jako červená nit Němcovými Denními záznamy. Prokazují také nezřídka úctu k osobnosti a politice Karla Kramáře, jehož si z politických osobností cenil vůbec nejvíce. Na něho vzpomínal i ve snovém rouše: *Zdálo se mi, že jsme se sešli s dr. Kramářem před příchodem Němců a on přečetl návrh, aby byly Národní listy zastaveny, kdyby byly nuceny psát germanofilsky* (9. 3. 1947).

Občas se vracel ke své politické úloze za první republiky, zejména k otázce prezidentské volby v r. 1935: *V 7 hod. v rozhlasu o schůzce Beranově s Henleinem kvůli volbě prezidenta. Dohodli se bez mého vědomí. Já jsem přijal kandidaturu jen s tím, že mi postačí ke zvolení hlasy české a slovenské. Jakmile jsem se dozvěděl, že luďáci mne nebudou volit, rezignoval jsem, ačkoliv jsem mohl být zvolen hlasy národních demokratů, živnostníků, agrárníků, henleinovců a Maďarů* (7. 2. 1947).

Filosofie a historie věd

Žijeme – a svět, ve kterém žijeme, má pro nás nespočetně mnoho překvapení. Proti času, po který trval vesmír před námi a po který bude trvat po nás, je náš život méně než okamžikem. Vždyť jedna doba, po kterou trvá naše Země, se odhaduje na 3 miliardy let. V té krátké době, která je lidskému životu vyměřena – je to podle mudrlanta ze starého Písma jen 70 let – vstává v lidské mysli tolik otázek, že by na jejich rozřešení člověk potřeboval aspoň být svědkem celého vývoje zeměkoule. Ale odchází s tisícerymi nedořešenými otázkami na rtech a mezi těmi jedna z nejstarších je, jak vznikl svět, jak vznikla Země, jak vznikly rostliny a zvířata na ní žijící, jak vznikli lidé. Především zvířata má člověk přednost, že dovede svým potomkům sdělit slovem nebo písmem, co zažil i co myslel, ale to, co se nám takto uchovalo o minulosti, jsou jenom nepatrné zlomky z posledních několika mála tisíciletí (20. 3. 1947).

Podle mého soudu tato Němcova slova pěkně charakterizují jeho osobní filosofii, založenou na velmi pozitivním zhodnocení pokroků lidského ducha, zejména v oblasti přírodních věd, kde byl svědkem jeho velkého vzepětí. V době tzv. sporu o principie přírodovědeckého poznání, který probíhal v letech 1901–1903 mezi chemikem B. Raýmanem a fyziologem F. Marešem, hájil optimismus pozitivistické vědy v Raýmanově duchu. Později ovšem dovedl uznat duchovní velikost jeho odpůrce: *Věčer četl Marešovu Fyziologii IV, 2. Je to velice krásná věc, formálně i věcně. Mareš je náš nejlepší filosof – biolog. Není pouze praktický filosof, nýbrž i metafysik a noetik. Jeho Idealismus a realismus by měl být znovu vytištěn.* Datum zápisu – 4. ledna 1949 – však ukazuje, že je to poznámka či úvaha výrazně „nečasová“. Marešova filosofie se stala jedním z hlavních terčů boje proti „idealismu v české filosofii“, tedy přednostní úkol „ideologické fronty“ komunisty ovládaného státu. Filosofové ovšem nestačili, museli se zapojit také někteří ochotní lékaři.¹¹

O dialektický materialismus se B. Němec zajímal. 12. 6. 1946 si zapsal: *Odpoledne ve 4 hod. v ústavu pro fyziologii rostlin, pí. Kořínková referovala o Haldanově Dialektický materialismus a marxismus. Byla tam doc. Dratvová, prof. Kabelík (chce založit plantáže pokusné léčivých rostlin někde u Telče), dr. Roos a jeho sestra pí. Moserová, dr. Lausberger, Skládal. Byla malá debata a vysloveno přání, aby byla diskuse, k níž by byl pozván prof. Kolman. Je velký zájem o Slovensko. Téměř po roce však píše: Ráno četl ruský kurs darvinismu. Není v knize nic původního, ani ve faktech, ani v ideách. Násilně je tam vtlačován leninismus. Ten je věc čistě lidská a nemá s darvinismem co dělat (6. 4. 1947).*

Lakonicky charakterizoval či spíše kritizoval některé osobnosti z historie vědeckého myšlení a jejich přínos 26. 7. 1947: *Jistě byl Paracelsus geniální muž, ale neukázněný a příliš neklidný. Pro jeho vědecké snahy bylo příliš málo konkrétních poznatků, přišel předčasně.* Se starou literaturou na hranici přírodovědy a filosofie projevoval B. Němec mnohdy nespokojenost: *Četl Büchnera (velice prostodušně) a Durdíka, Darwin a Kant. Oba prý kauzálně chtěli vysvětlit vznik organismů. Je to dnes už zastaralé (17. 6. 1947).* Často do reflexí nad četbou vkládal i dobové politické úvahy: *Čtu Einsteina – Můj světový názor. Mnoho krásného a vtipného. Pacifismus jeho se neosvědčil. Všichni byli slabí proti Německu, šovinistickému a licoměrnému (21. 6. 1947).*

B. Němec často pocíťoval, že je toho všeho na něho hodně. Práce, společenské styky, intenzivní zájem o filosofii a umění, v neposlední řadě také rodinné záležitosti. Nelze se proto divit, že mnohdy dával najevo pesimistické názory – tak jako např. 3. 12. 1946: *Někdy se mne zmocňuje smutek a beznaděj: zdá se mi, že jsem zavalen prací a že s ní nemohu být hotov. A že všechno marnost a boře že je naším údělem. A přece vytrval.*

¹¹ Miloslav MATOUŠEK. *Fyziolog František Mareš a jeho idealistická filosofie.* Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1960, 124 s.; je třeba ale uznat, že ve věci sporu s Raýmanem zaujal autor střízlivé a věcné stanovisko.

Umění

Rád bych zde alespoň ve zkratce přiblížil i jinou stránku Němcovy osobnosti – intenzivní zájem o umění. Značnou část jeho *Denních záznamů* představují výpisy z četby a dojmy z výstav, filmů, divadelních představení a koncertů. Zvláště si cenil hudby. *Nic nepovznáší tak jako hudba. Je to snad nejstarší umění (...). Ale teprve století osmnácté a devatenácté přivedlo hudbu k dokonalosti a hloubce, kterou nebylo možno dříve předpokládat. Jaká krása v Mozartovi, Schubertovi, Smetanovi a Čajkovském!* (20. 11. 1955). Ale také se dovedl velmi kriticky vyjádřit, jako 22. 5. 1947: *Koncert symfonického orchestru s revolučními skladbami velice mne zklamal, i Karel Jeremiáš, ale nejvíc J. B. Foerster.*

Tradiční umění a tradiční hodnoty ho uchvacovaly nejvíce. To se projevvalo i ve spojení s národoveckou orientací. *Četl Aleše a Jirásku. Oba byli geniové a dobráci – Češi. Aleš měl jedinečný postřeh formální, ale dovedl do několika čar vložit pravou náladu. Jirásek měl jedinečnou schopnost evokovat minulost a popisovat ji realisticky. Jeho romány jsou velkolepé obrazy – filmy, z nichž září láska ke národu a jeho minulosti. Ale i Aleš má evokační schopnosti. Jakoby oba byli jasnozřiví do minulosti* (17. 1. 1948). Často chodíval do kina na filmy nejrůznějšího druhu a dovedl v několika slovech výstižně charakterizovat jejich přínos a konfrontovat výsledek práce režiséra i herců se známou literární předlohou, pokud film představoval její ztvárnění.

Je pochopitelné, že novější umění ho již tolik neoslovovalo, ač i o ně se zajímal. Kritizoval Hoffmeisterovu tvorbu, po četbě (kterého?) díla F. Kafky poznamenal: *Trochu úchylná fantazie. Co chtěl říci? Ke komu mluvil?* (22. 4. 1962). Býval velmi kritický: *Odpoledne v biu Letka na Chaplínově festivalu. Jsou to staré němé filmy, grotesky většinou velmi naivní, jejichž kouzlo už dávno vyprchalo, jestli vůbec jaké kdy měly. Je to velké zklamání* (17. 6. 1947). Anebo k českému filmu (5. 4. 1947): *Večer v kinu na Uloupené hranici. Hlas filmu je ubohý. Námět bolestný. Příliš málo jsme byli duševně připraveni proti Němcům. Politika získat je ústupky a humanitou bez ohledu na české potřeby připravila skvěle vítězství nacismu. S trochou energie by se sudeťáci byli neodvážili toho, co dělali. Je to tragické, že se na bedra tehdejší vlády všechna vina svaluje. Zato se mu líbil klasicizující sovětský film s Prokofjevovou hudbou: *Odpoledne v kinu s Ivánkem – Kamenný kvítek. Ivánek usnul. Zpátky přes spoustu závějí. Film je barevný a dobře udělaný. Je sympatický ruským prostředím a tím, že není politicky zaměřen* (2. 3. 1947).*

Závěrem

B. Němec v 50. a 60. létech minulého století zůstával „velmožem vědy“ jen z tradice, protože ani uchvatitelé moci ho nemohli zcela odkopnout z cesty, ani

nechtěli uchovat jeho postavení, ale spíše usilovali o to, aby se mohli také trochu přihrát na výsluní jeho věhlasu, a tak byli ochotni ho integrovat – ovšem jen do určité míry – do své zdánlivě velkomožné pospolitosti, z níž byli ale – alespoň profilující osobnosti naší přírodovědy jako Šorm, Hašek a Málek – tvrdě vyvedeni po r. 1968. Němec i přes svou symbiózu s nimi se osobně nediskreditoval, zůstával svůj a jeho *Denní záznamy* jsou toho skvělým a výmluvným dokladem. Svou cestu přes to, že byla zcela výjimečně naplněna všestrannou činností jako u málokterého jiného badatele jeho epochy, posuzoval se skepti a věříme mu, že jen přesvědčení o nadosobním poslání poznatků a jejich trvalé stopě v dějinách lidstva mu pomáhalo unést toto břímě, které pomohl významně rozmnožit: *Šel jsem vždycky sám, plný skepse a nedůvěry. Nemohl jsem se nikdy úplně a bez výhrad k někomu připojit. Věřil jsem faktům a konkrétním poznatkům. Metafyzika mi byla vždy cizí. Jenom Kant mi imponoval z filosofů, ale spíš jednotlivostmi než celým systémem. Před množstvím záhad a nepoznaného jímala mne občas závrat'. Ale každý nový, byť nepatrný poznatek byl mi velikou radostí. Z nich mi plynulo štěstí (1. 2. 1949).*

Ediční poznámka: Text záznamů byl přizpůsoben progresivní formě platného českého pravopisu, přičemž některé zvláštnosti zůstaly zachovány. Zkrácená slova jsou obvykle rozepisována. Vypuštěné části jinak souvislého textu jsou vyznačeny ve formě (...). Citáty z Němcových záznamů jsou tištěny kurzívou. Denní záznamy jsou uloženy v MUA AV ČR, fond Bohumil Němec, kartony 6–8, sign. I. c, inv. č. 53.

Summary

Bohumil Němec remained „a magnate of science“ only as of tradition in 1950s and 1960s, but he was all the time the same as before and his *Daily records* demonstrate it in great and expressive style. Beside his *Memories* (issued by the ASCR Archives in 2002), written for publication, Němec was often inspired by the particular daily event to recall its genesis, to put down an entry of the delicate character about some personage that he did not wish to blazon. He viewed his life career skeptically though it was quite exceptionally fulfilled by his all-round creative energy as at very few other researchers of his period, and he was helped only by his conviction about transpersonal mission of knowledge, of science and their enduring trace in the history of mankind.

Author's address:
Suchý vršek 2138
158 00 Praha 5